

Bir Fenomen Olarak *Ayin-i Cem* (Sosyolojik Bir Yaklaşım)

Ramazan UÇAR*

ABSTRACT

AYİN-İ CEM AS A PHENOMENON (A SOCIOLOGICAL APPROACH)

In this paper, it is evaluated that Ayin-i Cem as a social phenomenon. Its description and varieties which consist of this significance concept in Alevi-Bektashi tradition has been scientifically presented. Finally, it has been considered about individual and social aspects of Ayin-i Cem.

Keywords: *Ayin-i Cem, Alevi-Bektashi Tradition, Sociology of Religion, Religious Groups.*

1. Ayin-i Cem

Alevîlik-Bektâşîlik bireysellikten ziyade toplumsal figürlerin ağır bastığı bir sosyal yapı olması dolayısıyla, bireyin tüm tutum ve davranışları toplumsal normlar çerçevesinde değerlendirilir.¹ Alevîlik-Bektâşîlikte birey doğumuyla birlikte, her ne kadar toplumun doğal üyesi olsa da, ikrar vererek Pir'e bağlılığını bildirdikten sonra kimlik kazanır ve kendini ifade etme imkanı bulur.² Bu noktada Ayin-i Cem'ler büyük önem kazanmaktadır.

Cem, kelimesi Arapça "cemea" fiilinden türetilmiş topluluk, toplamak, birleşmek, bir araya gelmek, cemiyet vb. Ayin ise, adet, görenek, kanun, töre, usul, erkan, ibadet tarzı gibi anlamlara gelmektedir. Ayin-i Cem, toplantı usulü, toplantı erkanı, Cem töreni/töresi demektir.³ Kavram olarak Alevî-

* **Dr.**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi.

1. Geniş bilgi için bkz. Türkdoğan, Orhan, *Alevi Bektaşî Kimliği*, -Sosyo-Antropolojik Araştırma- İstanbul, 1995.
2. Bugün her ne kadar Alevî-Bektâşî kavramları bir arada kullanılıyorsa da bu konuda şöyle bir fakılıktan söz etmek mümkündür. *Alevî doğulur, Bektaşî olunur*. Bir kişinin kendini Alevî olarak tanımlayabilmesi için Alevî anne-babadan dünyaya gelmesi gerekir. Ancak, Bektaşîliğin ritüellerini benimseyen herhangi bir kişi Bektaşî olabilir.
3. Geniş bilgi için bkz. Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*, Ankara, 1990. s.96vd; Atalay, Besim, *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, çev. Vedat Atilla, İstanbul, 1991, s.21vd; Melikoff, İrene, *Uyur İdik Uyardılar*, çev. Tuna Alptekin, İstanbul, 1994, s.89vd; Fiğlalı, E. Ruhi, *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*, İstanbul, 1991, s. 326 vd; Eyuboğlu, İ. Zeki, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik*, İstanbul, 2000, s.193 vd; Kaygusuz, İsmail, *Alevilikte Dar*, İstanbul, 1995, s.14vd.

Bektâşîlerin yılın belli dönemlerinde⁴ toplu yaptıkları *ibadet* olarak tanımlanmakta ve bu manada kullanılmaktadır.

Alevî-Bektâşî nefeslerinde de bunu görmek mümkündür.

Kırklar aşk üstüne kurdular cem-i
Muhabbet halk olup sürdürdüler demi
Balçıktan yarattı ilmi ademi
*Ben onun ol zaman belinde idim.*⁵

Ayin-i cem erleri doğrudur yolu
Muhabbetin gülü aşkın bülbülü
Halkı Muhammed'dir meşrebi Ali
*Bu meşrebtен şerbet içebildin mi.*⁶

Cem olup her yerde güruh-ı naci
Allah dost Muhammed Ali çağırır
Naciler bilip der sır miracı
*Hünkar Hacı Bektaş Veli çağırır.*⁷

1.a. Yapılışı

Ayin-i Cem, Alevî-Bektâşîlerin büyük önem verdiği bireysel ve toplumsal fonksiyonları olan önemli ibadetlerden biridir. Toplu olarak yapılan ibadetin yerine getirilebilmesi, ibadete katılabilme yeterliği olanlar bir yana, ibadetin başından sonuna kadar hizmetlerini yürütecek hizmet sahiplerinin bulunması bağlıdır. Hizmet sahipleri olmadan ibadet yapılamaz. Bu noktada Ayin-i Cem'e kimlerin katılabileceği sorusu gündeme gelmektedir.

Her ne kadar Alevî-Bektâşîlerde birey toplumun doğal üyesi olarak görülse de Ayin-i Cem'e girebilmesi için ikrar vererek yola bağlılığını önceden bildirmesi gerekir.⁸ İkrar vererek (nasip alanlar) yola girenler ve ilk defa ikrar verecek (nasip alacaklar) yolun, erkanın isteklisidirler. Kendilerine "talip" de denir. Talipler yolun/erkânın tüm sorumluluklarını taşımak durumundadırlar. Bunlar yeni bir hayatın başındadırlar, bir noktada anasız-babasız yenden dünyaya gelmiş gibidirler. *Hak, Muhammed, Ali'*ye ikrar, iman ve bütün günahlardan tövbe ederek *eline/beline/diline* sahip olmaya söz verirler.⁹

Ayin-i Cem'in yapılabilmesi için yukarıda ifade edildiği gibi, hizmetleri yürütecek hizmet sahiplerinin bulunması gerekmektedir. Bu hizmet sahipleri Ayin-i Cem'in sağlıklı bir şekilde yapılmasından sorumludurlar ve şunlardan oluşurlar:

4 Ayin-i Cem genelde hasat mevsiminden sonra kış aylarında yapılır. Ancak zorunlu hallerde yılın diğer dönemlerinde de yapılabilir. Abdal Musa Tekkesi/Tekke Köyü'nde katıldığımız Ayin-i Cem'ler kış aylarında yapılıyordu.

5 Atalay, a.g.e., s.89.

6 Atalay, a.g.e., s.152.

7 Atalay, a.g.e., s.182.

8 Geniş bilgi için bkz. Eröz, a.g.e., s.107; Dini Gruplar ve bunlara üyelik ile ilgili geniş bilgi için bkz. Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, İstanbul, 1995, 157vd; Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, 2001, s.252vd.

9 Erseven, İ. Cem, *Alevilerde Semah*, İstanbul, 1996, s.206.

Dede;¹⁰ Toplumun (cemaatin) lideridir, terbiye edici, üstat, mürşiddir. Alevîlik-Bektâşîlikte mürşidin nefesi hak nefesidir, mürşidini hak bilmeyenin imamı da yok gibidir. Bu itibarla “Dede” Ali’nin soyundan dolayısıyla Peygamberin soyundan gelmelidir. Peygamber soyundan gelmeyen bir kişinin dedelik makamına oturması söz konusu değildir.¹¹

• **Rehber;** Dede’den sonra toplumun (cemaatin) dini lideri konumundadır. Görgüsü yapılanlara, Ayin-i Cem’e katılanlara yardımcı olur. Dede bulunmadığı zaman törenlerin yürütülmesinden sorumlu kişidir. Rehber bir eğitici (mürebbi) işlevi görür. Bundan doları halkın sevdiği ve saydığı bir kişi dede tarafından rehber seçilir.¹²

Gözcü; Ayin-i Cem’in düzenli ve sükunet içinde yapılmasından sorumludur. Ayin-i Cem’e katılanların kurallara uygun bir şekilde içeri alınmasını ve kendilerine ayrılan yerlere oturtularak, huzur bozucu söylemlerde ve ey-lemlerde bulunmalarını engeller.¹³

Çerağcı; Bazı yörelerde delilci de denir. Ayin-i Cem’in yapıldığı yerin aydınlatılmasından sorumludur. Ayin-i Cem’e katılacakların tamamlanmasından sonra dualar eşliğinde Dede’nin huzuruna gelir ve mumları (çerağ) yakar.¹⁴

Zakir; Bunlara sazandar da denir. Saz çalıp, nefes söyleyerek semahları yönetirler.¹⁵

Süpürgeci; Ferraş da denir. Ayin-i Cem’in yapıldığı yerin temizliği ile ilgilenir.

Saki; Ayin-i Cem’de dolu (içki) ve şerbet dağıtımından sorumludur.

Sofracı; Kurbanın kesilmesi, yemeklerin hazırlanması işlerine bakar. Ayin-i Cem’e katılan tüm canların rızasını kazanır.

Pervane; Semah yapar ve semah yapacakları meydana çağırır.

Peyik; Ayin-i Cem’in topluma (cemaate) duyurulmasından sorumludur.

İznikçi; Ayin-i Cem’in yapıldığı yerin temizliğinden sorumlu olmakla birlikte törenin yapıldığı yer ile dış dünya arasındaki ilişkileri yürütür.¹⁶

Kapıcı; Ayin-i Cem’in kapısında bekler, gireni çıkkanı kontrol eder. Her gelenden *-hu eyvallah-* diyerek niyaz alır.¹⁷

Görüldüğü üzere Ayin-i Cem’e Dede ve hizmet grubu ile birlikte sadece talipler katılabilmekte, genellikle bunların haricinde hiç kimse katılamamaktadır.

Ayin-i Cem’in ne zaman yapılacağı Rehber veya Dede tarafından kararlaştırıldıktan sonra, birkaç gün önce Cem’e katılabilmek şartlarını taşıyan her-

10 Alevîlerde Dede soydan gelir soyunun Hz. Ali ve Hz. Peygambere dayanması gerekmektedir. Bektâşîlerde ise Dede (Baba) seçimle göreve gelir. Cemaat bu göreve kimi layık görüyorsa onu dede seçer. Geniş bilgi için bkz. Eröz, a.g.e., 106vd.

11 Geniş bilgi için bkz. Bozkurt, Fuat, *Semahlar*, İstanbul, 1995, s.47. Dede

12 Türkdoğan, a.g.e., s.179; Bozkurt, a.g.e., s.47; Fırlalı, a.g.e., s.336.

13 Türkdoğan, a.g.e., s.179.

14 Türkdoğan, a.g.e., s.179; Türkdoğan, a.g.e., s.179

15 Eröz, a.g.e., s.118;

16 Türkdoğan, a.g.e., s.180; Bozkurt, a.g.e., s.48.

17 Hizmet sahiplerinin görev ve sorumlulukları ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Eröz, a.g.e., s.106-125; Türkdoğan, a.g.e., s.179vd; Fırlalı, a.g.e., s. 336; Erseven, a.g.e., s.206vd.

kese duyurulur. Cem'in yürütülmesinden sorumlu hizmet grubu bir gün önce bir araya gelerek tüm hazırlıklarını tamamlar.¹⁸

Ayin-i Cem, kalabalık bir topluluğun katılımı dolayısıyla geniş bir mekanda (Birlik Evi/Cem Evi) denen yerde yapılır. Burada "Pir" için ayrılmış bir makam ve hizmet sahiplerinin kendileri için ayrılmış yerler bulunmaktadır. "Pir" bu makama geçer oturur, tüm hizmet sahipleri ve talipler "Pir" önünde eğilerek duasını alırlar, ona saygı ve hürmetlerini bildirerek edep ve erkan dairesinde hizmet sahibî kendine ayrılan yere, talipler de boş buldukları bir yere otururlar.

Cem'e katılımı düşünülen bireylerin (kadın/erkek)¹⁹ tamamlanmasından sonra Rehber, hazır bulunan "can"lar arasında küs olup olmadığını sorar ve helalleşmelerini ister. Böyle bir durumu söz konusu olanların ve gizleyenlerin günahkar olacağı uyarısında bulunarak topluluk arasında birbirinden şikayeti olanın olup olmadığını sorgular, varsa problemler çözümlenir ve hizmet sahipleri teker teker Dede'den dua alarak hizmetlerine başlar. Dede, bir gülbank okuyarak Ayin-i Cem'i başlatır.²⁰ Saz eşliğinde Türkçe deyişler söylenir, şiirler okunur, semahlar dönülür yemekler yenilip, dolular içilir. Ayin sonunda hizmet sahipleri her biri yapmış oldukları hizmet sırasında herhangi bir kusur işleyebilecekleri düşüncesinden hareketle helallik alarak görevlerini tamamlarlar. Uzun kış gecelerinde yaklaşık 6-7 saat süren Ayin-i Cem sonunda Dede, büyük bir gülbankla ayini bitirir. Ayin-i Cem'e giren her *can* tüm kötü duygu ve düşüncelerden arınmış ve her biri birbirinin kardeşidir. Namusuna leke getiren erkek ve kadın, namuslu bir kadını kaçıran erkekler Cem'e alınmaz. Talibin bu manada yapacağı hata hiçbir şekilde affedilmez. Cem'den çıkarılır ve hiçbir Cem'e giremez. Genel olarak bu şekilde yapılan Ayin-i Cem'lerin birkaç tipi bulunmaktadır.

1b. Ayin-i Cem Tipleri

Alevîlik-Bektâşîlikte Ayin-i Cem, bireyin topluma üyeliğinden ölümüne geçen süreçte onun hayatına şekil ve yön veren topluca yapılan bir ibadet olarak karşımıza çıkmakta çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

İkrar Verme Cemi: Bir Alevî-Bektâşî'nin yola girmesi, geleneğe intisap ve gerçek anlamda topluma üye olmasını sağlayan ayindir. Şehir Bektâşîlerinde ayine birey kadın/erkek tek başına girebildiği halde, Köy Bektâşîlerinde ve Kızılbaş-Alevîlerde *musahibi*²¹ (yol kardeşi) ile birlikte ayine gire-

18 Ayin-i Cemler genel olarak uzun kış gecelerinde yapıldığı için, katılan *Can*'ların yemek-içmek gibi tüm ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Dolayısıyla kurbanlar kesilir, dolular, meyveler, kuruyemişler, hazırlanır.

19 Ayin-i Cem'e girme şartlarını taşıyan kadın/erkek her *Can* katılabilir. Kadın/erkek *Pir*'e bağlılıklarını bildirerek, kadınlar/erkekler kendileri için ayrılan yere otururlar.

20 Yapılan Ayin-i Cem'in çeşidine göre, okunan dualar, gülbanklar ve ritüeller farklılık gösterir.

21 *Musahip* Alevîlik-Bektâşîlikte en önemli kurumlardan biridir. Yol kardeşliği anlamına da gelebilmektedir. Bireyin geleneğe girebilmesi için evli olması ve evli bir çifti kendine *musahip* tutması gerekmektedir. *Musahip* dünya ahiret kardeş demektir ki, bu iki aile iyi/kötü günde birbirinin her türlü sevincini/kederini paylaşırlar. *Kan kardeşten* daha ileri bir seviyede kardeş olmuş olurlar. Geniş bilgi için bkz. Melikoff, a.g.e., s.89vd.

bilir.²² Bu ayinde *musahip* olacaklar ayinin masraflarını ortaklaşa karşılarlar. Kurbanlık, dolu ve Ayin'de gereken tüm yiyecek ve içecekler hazırlanır. İkrar veren (nasip Alan) birey "Hak, Muhammed, Ali'ye ikrar, iman ve bütün günahlara tövbe edip Eline/Diline/Beline sahip olacağının sözünü vererek Pir'e bağlanmış demektir."²³ Bu durum bireyin geleneğin tüm kurallarına uyacağına dair söz vermesi anlamına gelir ki, tüm tutum ve davranışları gözetim ve denetim altına alınmış demektir.

Görgü Cemi: Canların kış aylarında yılda bir defa görülmesi, ikrarlarını tazelemesi Pir'e bağlılıklarını bildirmesi için yapılan en önemli törenlerden biridir. Geleneğe intisap etmiş, toplumun üyesi olmuş Canların hepsi görgüden geçirilirler. Bu ayinde birbirinden şikayeti olanlar dinlenir, küs ve kavgalı olanlar barıştırılır. Önceden yapmış oldukları hata ve yanlışlardan bir daha işlememek üzere tövbe ederler. Hata ve yanlış yapanların kurbanları gerçek anlamda tövbe ettikten sonra ayine katılanlar tarafından yenir.²⁴

Koldan Kopan Erkanı (Cemi): Gençlerin geleneğe intisabını sağlama, âdap, erkan ve davranış modelleri kazandırma adına yapılan ayindir. Bu ayinle geleneğin yapısı, fikir platformu, dayandığı dini, sosyal ve kültürel formlar gençlere aşılanır. Diğer ayinlere genç kız/erkekler alınmazken bu ayine anne/babalariyla birlikte katılırlar. Böylece gençler, nefesleri, gülbankları ve semah dönmenin usullerini öğrenirler.²⁵

Dardan İndirme Erkanı (Cemi): Ölen bir Alevî-Bektâşî'nin ruhunu rahat ve huzura kavuşturmak için yapılan bir ayindir. Birlikte yaşadığı insanlarla helalleşmeden öldüğü düşüncesinden hareketle yapılan bu ayinde ölen Can'ın Veli/Vasileri meydanda Dar'ı Mansur'a çıkarlar. Ölen kişinin elinden, dilinden veya herhangi bir sebeple incinenler varsa, bunları ifade etmeleri söylenir.²⁶ Böyle bir durum varsa şikayetler dinlenir ve varisler sorumlulukları üstlenirler ve ölen Can'ın ruhunun huzura ermesi için nefesler, gülbanklar söylenir ve dualar okunur.²⁷

Baş Okutma Erkanı (Cemi): Yapılışı ve mahiyeti itibarıyla Görgü Cemi'ne benzeyen bu ayin bazı yörelerde her yıl, bazı yörelerde en az dört yılda bir yapılır. Herhangi bir şekilde bir Alevî-Bektâşî'nin bir kusuru bulunsun/bulunmasın çevresindeki insanlardan (Canlardan) helallik dilemesi adına yapılır.²⁸ Bir noktada varsa günahlardan/kötülüklerden arınma olarak telakki edilebilecek bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel anlamda Ayin-i Cemleri bu kategoriler ayrılırsa da, Kış aylarında Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan ve bazı yörelerde gelenekselleşmiş *Abdal Musa*

22 Ayinle ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Noyan, Bedri, *Bektâşilik-Alevilik Nedir?* Ankara, 1987, s.236vd; Ayrıca bkz. Erseven, a.g.e., s. 206vd; Eröz, a.g.e., s.140; Fiğlalı, a.g.e., s.330;

23 Geniş bilgi için bkz. Erseven, a.g.e., s.206.

24 Fiğlalı, a.g.e., s.331.

25 Geniş bilgi için bkz. Bal, Hüseyin, *Alevi Bektâşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar*, İstanbul, 1997, s.250vd.

26 Gelenek içinde bu şu şekilde ifade edilir. "Ağrınmış, incinmiş, güceniş kimseler varsa, dile gelsin, bile gelsin, hakkını istesin, Allah eyvallah"

27 Geniş bilgi için bkz. Oytan, M. Tevfik, *Bektâşiliğin İçyüzü: Dibi, Köşesi, Yüzü ve Astarı Nedir?*, İstanbul, 1970, s.196vd.

28 Noyan, a.g.e., s.294vd.

Kurbanı (Cemi), iki ailenin birbirlerini musahip, yol kardeşi tutmak için yapılan *Musahip Tutma Cemi*, Kerbela'da Hz. Hüseyin ve ailesine yapılan zulüm dolayısıyla duyulan üzüntüyü ifade için Kerbela (Muharrem) Ayını vb. Ayin-i Cemler yapılmaktadır.²⁹ Yıllardan beri yapılmakta olan bu tür dini ritüellerin bireyin ve toplumun şekillenmesine büyük etkileri olmuştur ve bundan sonra da olmaya devam edecektir.

2. Ayin-i Cem'in Fonksiyonları

Dini figürler, birey ve toplumun tutum ve davranışlarına yön veren unsurların başında gelmektedir. Birey ve toplum tarafından içselleştirilen bu figürler, hayatın tüm alanlarını kapsar, davranış kalıplarının oluşmasında ve şekillenmesinde önemli bir işlev görür. Bu manada Ayin-i Cemler, bir yandan ibadet bir yandan da bireyin ve toplumun davranışlarına etki etmektedirler.

2.a. İbadet

İbadetler, Allah'a yakınlaşmak ve onun rızasını kazanmak üzere yapılan ritüeller bütünüdür. Yapılışları itibariyle ibadetler, bireysel ve toplumsal olarak sınıflandırılabilir. Ayin-i Cemler de toplumsal bir ibadettir. Ayin-i Cem, duasıyla, niyazıyla, semahıyla bireyin kötülüklerden arınarak Allah'a yaklaşmanın vesilesidir. Ayrıca, Ayin-i Cem'e katılan Canlar kardeşleri ile bir araya gelerek, oluşan manevi atmosferden istifade ederler. Toplu halde dualarını ederler, nefeslerini söylerler, semahlarını dönerler, kendilerini kurtuluşu erenlerin halkasına girenlerden görürler.

Cem olup her yerde güruh-ı naci
Allah dost Muhammed Ali çağırır
Naciler bilip der sır miracı
*Hünkar Hacı Bektaş Veli çağırır.*³⁰

Çünkü Ayin-i Cem'in temelinde Hz. Peygamber'in Allah'ın huzuruna çıkmak için Miraç'a yükselmesi ve geri dönüşü sırasında kendilerine "Kırklar" diyen (Hz. Ali, Selman Farisi vb.) bir grup "*Kırklar Meclisi*" ile karşılaşmasından esinlenme vardır.³¹ Dolayısıyla Ayin-i Cem'e katılanlar kendilerini bu

29 Geniş bilgi için bkz. Noyan, a.g.e., s.132.

30 Atalay, a.g.e., s.182.

31 Hz. Muhammed Miraç'ta, Allah'ın huzuruna çıktıktan sonra geri dönüşü sırasında şöyle bir efsaneden söz edilir: "Hz. Peygamber Miraç'a çıkarken yolda bir aslan karşısına çıkar ve kükremesi ile Peygamber'i korkutur, Bu sırada Tanrı'dan bir ses gelir ve aslanın Peygamberden bir nişan beklediği belirtilir. Hz. Peygamber en son peygamber oluşunu simgeleyen yüzüğü aslana atar. Daha sonra yol açılır ve Hz. Peygamber arada bir perde olduğu halde Tanrı ile görüşür. Hz. Peygamber, aradaki perdenin kaldırılıp kaldırılamayacağını sorar ve perde kalktığında Hz. Ali'yi görür. Dolayısıyla Hz. Peygamber Miraç'ta Ali sırnna ermişti. Tanrı, Peygamber'in ayrılışı sırasında kendisine torunları için bir miktar üzüm verir. Selman da oralardadır. Hz. Peygamber'den bir üzüm tanesi ister ve alır. Hz. Peygamber yolda kendilerine "Kırklar" diyen bir gruba rastlar. Bakar ki, otuz dokuz kişilerdir. Selman'ın da katılımla kırk kişi olurlar. Bu arada görünmeyen bir el Selman'ın elindeki üzüm tanesini ezer ve onun sıynunu orada bulunan herkes içer ve kendilerinden geçerek sarhoş olurlar. Hz. Ali,

ulvî şahsiyetlerin halkasına katılmış olarak görürler ki, bu durum onlara çok büyük bir iç huzur verir.

2.b. Eğitim ve Öğretim

İbadet şuuru içinde gerçekleştirilen Ayin-i Cem, bir eğitim ve öğretim işlevi de görmektedir. Buraya katılan canlar, gelenekte dini bilgilerini buradan almaktadırlar.³² Almış oldukları bu dini bilgiler, onların inanç (Allah, Peygamber, Melek, Kur'an, Ahiret, Dört Kapı, Kırk Makam, Tevalla/Teberra vb.), ibadet (Namaz, Oruç, Hac, Zekat/Yardımlaşma, Ayin-i Cem vb.) ve sosyal hayat (Aile, Komşu, Alevî-Bektâşî-Sünnî ilişkileri vb.) ile ilgili tutum ve davranışlarına yön vermektedir.³³

Hz. Peygamber ve onun vefatından sonra Ehl-i Beyt'e yapılan zulüm ve haksızlıklar ile ilgili bilgiler, buralarda yapılan sohbetler ve okunan nefeslerde ifade bulur. Alevî-Bektâşî geleneğinin ortaya çıkış süreci, önderleri (Hacı Bektaş Veli, Şah Hatayî, Abdal Mûsa, Balım Sultan vb.) ve uğradıkları haksızlıklar ile ilgili bilgiler verilir.

Bugün ülkemizde örgün ve yaygın din eğitimi kurumlarında verilen eğitimlerde Alevîlik-Bektâşîlik ile ilgili bilgilerin yok denecek kadar sınırlı oluşu göz önünde tutulacak olursa buralarda verilen bilgilerin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır.³⁴

Kurumsal ve kitabi kültürden uzak sözlü geleneğe dayanan Alevîlik-Bektâşîlik mensuplarının bilgilerinin kaynakları buralardır. Buralarda zaman zaman bilimsellikten uzak bilgilerin verilmesi de imkan dahilindedir. Diğer yandan Ayin-i Cem'e katılan canlar, Ayin-i Cem yapılışı ve işlevi konusunda bilgi sahibi olurlar. Bugün Alevî-Bektâşîlerin gelenek ile ilgili bilgileri alabilecekleri kurumsal manada bir yapının olmayışı, bu durumu daha anlaşılır kılabılır.

2.c. Dinî Sosyalleşme

Bireyin, dini ritüelleri onaması, onları içselleştirip davranışa dönüştürmesine dinî sosyalleşme olarak değerlendirilebilir. Alevîlik-Bektâşîlikte birey ıkrar vererek Ayin-i Cem'e katılır ve grubun üyesi olur.³⁵ Birey dinî içerikli

diğerlerinden daha taşkın bir halde ortaya atılır ve Hz. Peygamber'in aslanın ağzına attığı yüzüğü ağzından çıkarır. İşte o zaman Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin gerçek mahiyetini anlar". İşte Alevîlik-Bektâşîlikte içki (dolmuş) bu efsaneye dayanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Eröz, a.g.e., s. 222-223.

32 Her ne kadar bu konuda ailelerde alınan eğitimin önemli rolü olsa da, Ayi-i Cemlerin işlevinin daha büyük olduğu söylenebilir.

33 Alevî-Bektâşîlerde inanç, ibadet ve sosyal hayat ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Uçar, Ramazan, *Alevî-Bektâşî Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Abdal Mûsa Tekkesi Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

34 Ülkemizde varolan örgün ve yaygın din eğitimi kurumlarında eğitim veren/eğitim alan din görevlilerinin özel ilgisi onları dışında bu konularla ilgili bilgisi yok denecek kadar azdır. Çünkü, bu konuların okutulduğu bir ders bulunmamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilen İmam-Hatip Lisesi mezunu din görevlilerinin büyük çoğunluğunun hiç bilgisi yoktur. Üstelik bu tür din görevlileri Alevî-Bektâşîlerin köylerine/yaşadıkları yerlere görevli olarak atanmakta, bilgi eksiklikleri dolayısıyla bir çok sıkıntı ile karşılaşmaktadır.

35 Dinî Gruplar ve dinin sosyalleşmesi ile ilgili bkz. Taplamacıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, Ankara, 1983, s. 286.

davranış kalıplarını buradan öğrenir. Böylece birey dini ve sosyal hayatta davranış modelleri geliştirerek hem kendisi hem de içinde yaşadığı grubun normlarına uygun bir hayat sürmeye başlar. Çünkü bireyin bu bilgileri aile ve çevresi dışında elde edebileceği başka bir kurum yoktur.

2.d. Oto-Kontrol

Oto-kontrol bireyin tutum ve davranışlarını devamlı bir şekilde kontrol etmesi ve bu çerçevede hareket etmesi anlamına gelir. Ayin-i Cem'e giriş ile ilgili yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde bireyin Cem'e girebilmesi için kötülüklerden (günahlardan) uzak, birileri ile dargın/küs olmaması gerekmektedir. Böyle durumlarda Cem'e giremez, girerse kendisinin en büyük günahkarlardan birisi olacağını bilir. Ayin-i Cem'in başında Canlara hitaben sorulan şu soru bu manada büyük önem taşımaktadır. "*Aramızda dargın/küskün var mıdır? Var ise görüşsün helalleşsin, eğer helalleşmez ise vebali ve günahu kendinedir.*"³⁶ Çünkü birey suçlu/günahkar olarak Cem'e girmemelidir, girerse yeni bir günah daha işleyeceğinden davranışlarını ona göre geliştirmek durumundadır. Ayin-i Cem'e iç huzura kavuşmuş bir şekilde girebilmek için birey bir noktada kendi kendinin kontrolörü gibidir. Bu noktada Alevilik-Bektaşilikte varolan "ölmeden önce ölmek"³⁷ düşüncesi kendini göstermektedir ki, birey ölmeden önce kendi kendine iç muhasebesini yapar ve Allah'ın huzuruna çıkmaya hazırdır. Dolayısıyla Ayin-i Cem, bireyin ölmeden önce, ölmüş gibi sorgulanmasını sağlaması itibarıyla gerçek bir oto-kontrol fonksiyonu görmektedir.

2.e. Sosyal Kontrol

Sosyal kontrol bireyin tutum ve davranışlarının içinde yaşadığı toplum tarafından kontrol edilmesi anlamına gelir. Yukarıda belirttiğimiz üzere, Alevilik-Bektaşilikte bireysellikten ziyade toplumsal figürler daha ağır basmaktadır. Çünkü, *ikrar* vererek gruba gerçek anlamda üye olan bireyin tüm tutum ve davranışları, grubun diğer tüm üyeleri tarafından kontrol edilmekte, hatta bu bir sorumluluk olarak algılanmaktadır.³⁸ Ayin-i Cem, bireyin toplum huzuruna çıkması (Dar-ı Mansur) ve orada hesap vermesini sağlamaktadır.³⁹ Ayin-i Cem'de bireyler birbirlerinden varsa şikayetleri bunu dile getirerek haklarını talep etme imkanına sahiptirler. Herhangi bir şekilde bir can, diğer canın elinden, dilinden veya başka bir şekilde muzdarip olmuşsa bunu gru-

36 Abdal Musa Tekkesi'nde katıldığımız Ayin-i Cem'de Rehber bu soruyu üç defa tekrarlanmaktadır. Gerçekten birbiriyle dargın/küs olanlar varsa helalleşmekte, küskünlükler son bulmaktadır. Zaten bireyler arasında meydana gelen problemler, Dede tarafından adil bir şekilde çözülmekte ve bireyler kendi aralarında helalleşmektedirler. Ancak, problemlerini Dede'ye yansıtmayanlar küs olmaktadır.

37 Alevilik-Bektaşilikte "ölmeden önce ölmek" düşüncesi, bireyin nefsini terbiye etmesi, tutum ve davranışları her an ölüme hazır, iç muhasebesini yapmış olması demektir.

38 Dinî Grupların özellikleri ile ilgili bkz. Taplamacıoğlu, a.g.e., s.235.

39 Abdal Musa Tekkesi'nde katılmış olduğumuz Ayin-i Cemlerde Cem sahibi olsun olmasın Cem'e katılan tüm Canlar, birbirlerinden razı olduklarına dair söz vermektedirler.

bun huzurunda dile getirmekte, problemin çözülmesi için “Dede”ye iletmektedir. Bu durum şikayet edilen can için onur kırıcı olması dolayısıyla canlar bu duruma çok dikkat etmektedirler. Bunun yanında yapılmış olan hata (hırsızlık, ırz/namus vb.) mahiyet itibarıyla çok büyük ise, suç sahibi bireyin toplumdan dışlanması (düşkün olması)⁴⁰ söz konusudur ki, hiçbir can böyle bir duruma düşmek istemez. Ayrıca “Dede” tarafından konulan ve grup tarafından benimsenen normların çiğnenmesi durumunda birey yapmış olduğu hatanın farkına varır ve bunu grubun huzurunda itiraf ederse, yaptığı hatayı anladığı, bir daha yapmayacağına söz verdiği anlamına gelir ve kendisine verilecek cezanın hafifletilmesine bir sebep teşkil eder.⁴¹

Görüldüğü üzere Ayin-i Cem’ler bireylerin birbirlerine karşı haklarını ve şikayetlerini talep edebildikleri, bireyin kendini Hak ve halk katında hesaba çekmesi anlamına gelmektedir. Bireylerin kendi aralarında ilişkilerinde bu kadar dikkatli olmaları ve grup huzurunda birbirlerinden razı olduklarını ifade etmelerinin “kul hakkı”na verilen önemden kaynaklandığı düşünülebilir.

3. Sonuç

Alevilik-Bektâşilikte Ayin-i Cem, ibadet telakkisi içinde yapılmaktadır. Ayin-i Cem’e katılan bireyler yükümlü oldukları ibadetlerini yerine getirmenin huzurunu yaşamının yanında burada dini bilgilerini öğrenerek kendilerini geliştirmekte, dini davranış modelleri kazanarak dinî sosyalleşmesini de gerçekleştirmektedirler. Diğer yandan birey kendini *Halk* huzuruna çıkararak *Hak* huzuruna çıkmış gibi düşünmektedir. Çeşitleri ile birlikte özellikle her yıl yapılan Görgü Cem’inde birey iç ve toplumsal muhasebesini yapmaktadır. Bu durum bireyin dinî tutum ve davranışlarında dinamizm içinde kalmasına vesile olmaktadır.

Ancak son yıllarda yaşanan değişim ve şehirleşme olguları, Alevilik-Bektâşiliği de derinden etkilemektedir. Kapalı toplum yapısına sahip olan Alevilik-Bektâşiliğin değişim ve şehirleşme süreci ile birlikte bu yapısının değiştiği, ritüellerin folklorikleştiği ve fonksiyonlarını kaybetmeye başladıkları görülmektedir. Dolayısıyla, ancak geleneklerine bağlı yörelerde bu törenlerin otantikliğini koruduğu ve bir ibadet şuuru içinde yapıldığını söyleyebiliriz. Tüm bunlardan sonra Ayin-i Cemlerin otantikliğini koruyarak yaşatılmasının bireysel ve toplumsal dinî tutum ve davranışların kazanılmasında ve sürdürülmesinde önemli bir yeri olduğunu, özünü koruyarak yaşanması ve yaşatılması gerektiğini ifade edebiliriz.

40 Alevilik-Bektâşilikte hırsızlık, başkasının namusuna helal getirme, zina yapma vb. suçları işleyenler, yapmış oldukları suçun sabit görülmesi durumunda düşkün (toplumdan dışlanması) ilan edilirler. Bu durumda bireyin ölmeden önce öldürülmesi gibi büyük bir cezadır ki, diğer toplum üyelerinden hiçbir kimse bunlara ve ailelerine selam dahi verip almaz.

41 Abdal Musa Tekkesi’nde katılmış olduğumuz Ayin-i Cemlerin birisinde şöyle bir hadise gerçekleşmiştir: Dede, Canlara Ayin-i Cem haricinde içki içilmesini yasaklamıştır. Ancak, bu yasağa uymayan iki tane Can, yapmış oldukları hatayı anlamışlar, kendilerinin hatalarından dolayı şikayet edilebileceklerini düşünerek Dar’a çıkarak suçlarını itiraf etmişlerdir. Bunun üzerine Dede, itiraflarından dolayı cezalarını hafifleterek bir Ayin-i Cem yapma cezası vermiştir. Suçlarını kendileri değil de bir başkası ifade etmiş olsaydı, cezaları daha ağır olabilecekti.